

BIJeenkomst in Amsterdam

Op zondag 9 juni waren wij te gast in Amsterdam, in proeflokaal De Admiraal van de distillateur A. van Wees. In dit sfeervolle lokaal, eens een koetshuis en later een kleine distilleerderij van een oud-varengast (vandaar de merknaam De Admiraal) en jaren geleden overgenomen door Van Wees. Het eigenlijke produktiebedrijf is in de Jordaan, waar likeuren en vele soorten jenever worden gemaakt. Een bedrijf waar "stoken" geen vies woord is; integendeel. Een proeve van distilleerkunst konden de gasten ondergaan. Ter identificatie werden enkele soorten jenever (voor de heren) en enkele likeuren (voor de dames) "Welk een fijn onderscheid" voorgezet. In ronde, klare, Amsterdamse woorden vertelde de heer Van Wees iets over het stoken in vroeger eeuwen en nu. Nog even liet ook ons aller Lo van St. Maartensdijk een afwijkende mening horen.. (of stookte hij alleen maar??) Het discussiepunt was de rol (of niet) van een Leidse professor in de ontwikkeling van jenever. Maar een harde confrontatie werd het niet. Tenslotte kon deze man die al jaren dood is er zelf ook niets aan doen (of wel?) Maar het was erg gezellig, maar misschien had de ruilbeurs door de grote drukte en de beperkte ruimte per persoon, een wat kleinere omvang dan normaal. Maar het gaat toch juist om kwaliteit, zowel van verpakking als inhoud ?!

Wim Snickers.

NIEUWE LEDEN .

Onderstaande nieuwe leden gelieve U op Uw ledenlijsten bij te schrijven :

Hr P.H. Giesberger
Mevr. Th. Steenhouwer
Hr H. Koolschijn

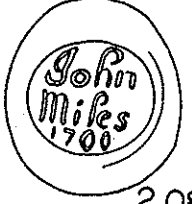
Park Berkenoord 16 2641CX Pijnacker
Tel. 01736-92021
Benschopperweg 43 3401BT IJsselstein
Tel. 03408-83888
Buitenhuiserpont 7 4116CA Buren
Tel. 03447-1689

Marja Pinkster.

B. HUISMERK

Een huismerk of koopmansmerk was een teken van eigendom. Vooral in Noord-Duitsland komen deze merken op tal van objecten voor, maar een bewijs voor de

Duitse oorsprong van het fleszegel (2.35), dat bij werkzaamheden aan de spoortunnel te Rotterdam werd gevonden, mag hierin niet worden gezien. Er is wel een Engels glaszegel met koopmansmerk bekend.²⁷

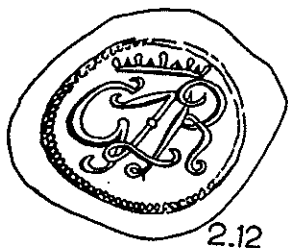
2.08

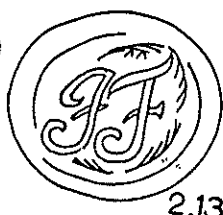
2.09

2.10

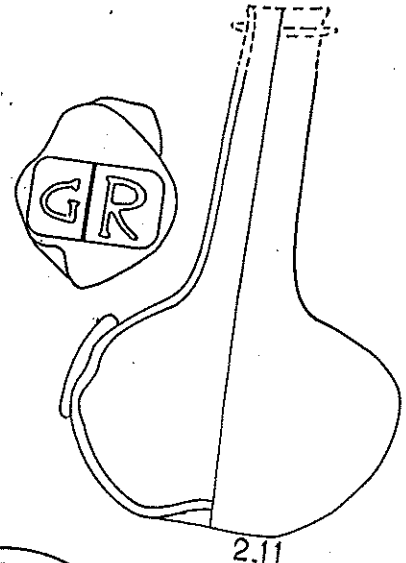
2.12

2.13

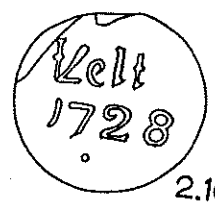
2.14

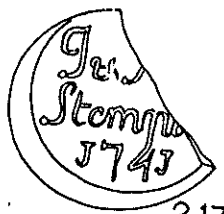
2.11

2.15

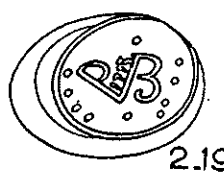
2.16

2.17

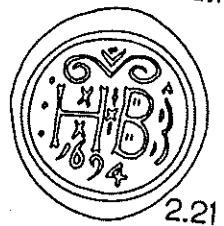
2.18

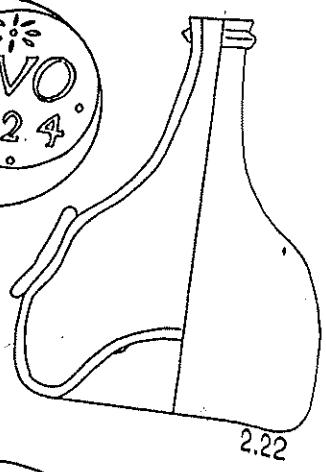
2.19

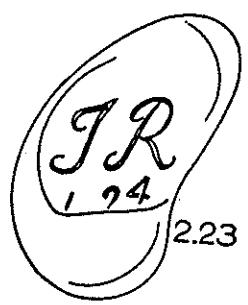
2.20

2.21

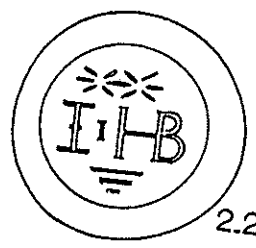
2.22

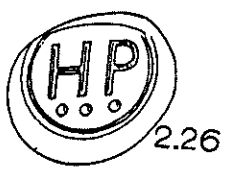
2.23

2.24

2.25

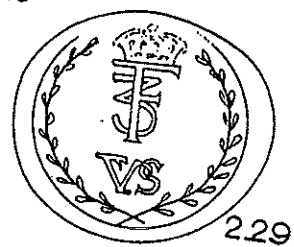
2.26

2.27

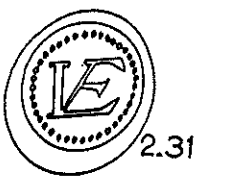
2.28

2.29

2.30

2.31

2.32

2.33

2.34

2.35

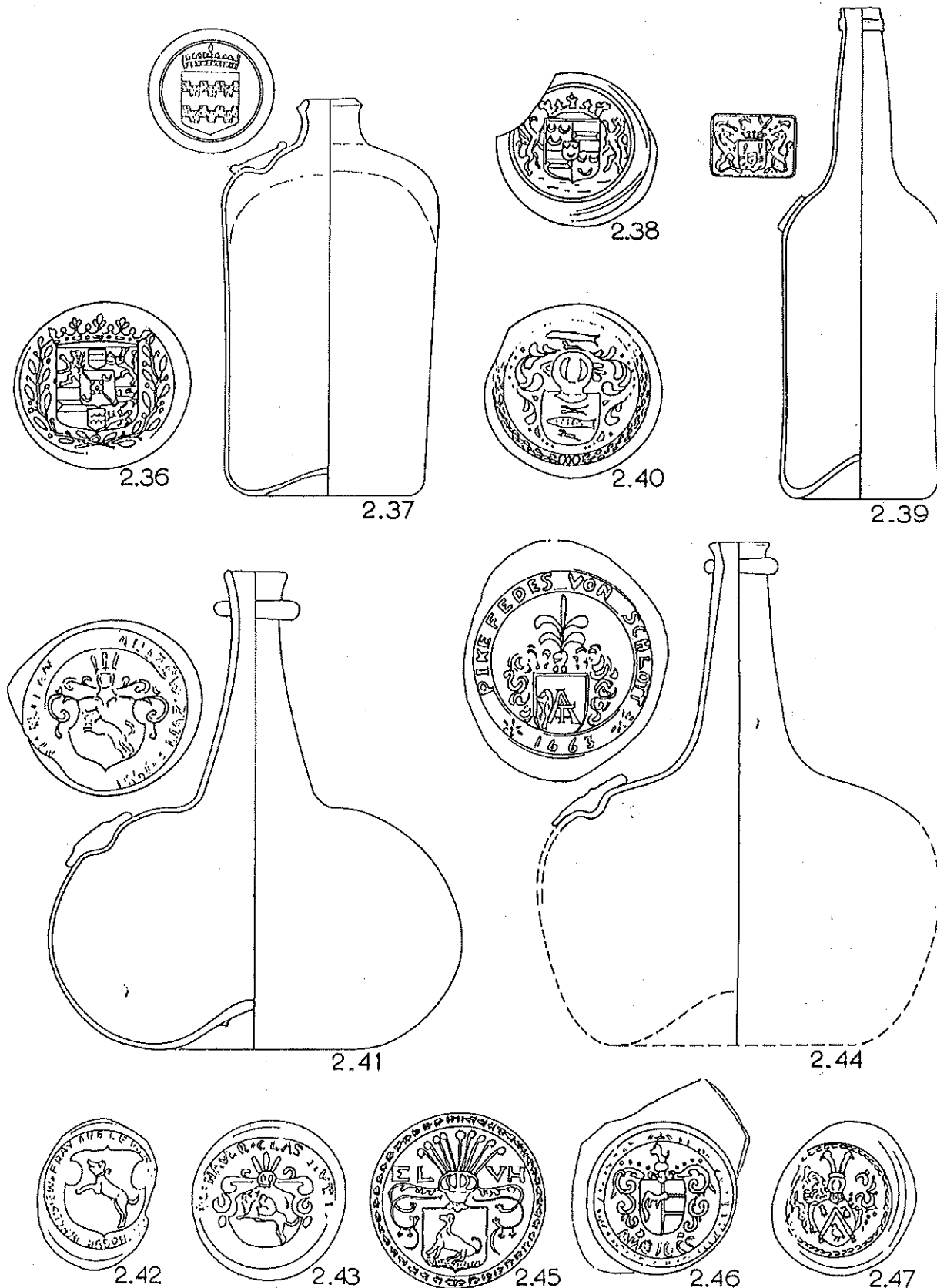
C. WAPENSCHILD

Dit kan zijn het wapen van een familie of van een bepaalde autoriteit (land, stad, organisatie).

a. Familiewapens

Voorbeelden zijn de wapens van prins Wil-

lem III (2.36) en van de adellijke families Van Arkel (2.37) en Van Wassenaer (2.38). Het wapenzegel van prins Willem III (1650-1702) werd gevonden in Medemblik, Amstelveen, Haarlem en tweemaal in Leiden. Gezien het feit dat de drie zegels

met afbeelding van de Prins (3.01-03; zie verderop) gemaakt zijn in Holstein, lijkt ook voor dit wapenzegel een Noordduitse oorsprong w arschijnlijk.

Het wapen van de Van Arkels van het kasteel Ammersoyen is op een intacte vierkante fles teruggevonden, te dateren in de eerste helft van de 17e eeuw.²⁸ Ook werd eenzelfde zegel uit de gracht van het kasteel geborgen.

Op het terrein van het kasteel Duivenvoorde te Voorschoten werden enkele exemplaren van zegels met het wapen van de Van Wassenaers aangetroffen en wel in twee, onderling iets verschillende, vormen. De context waarin de zegels werden gevonden wijst op een datering rond 1700.²⁹ Op hetzelfde terrein werden ook gezegelde flessen met het wapen van de familie Steengracht aangetroffen (2.39), die na 1830 in het bezit van het kasteel kwam. De flessen zijn nog niet machinaal geblazen.

Ook buitenlandse wapenzegels zijn in Nederland gevonden. Dankzij de informatie die wij in de afgelopen maanden hebben verkregen, zijn verscheidene wapenschilden als Duits herkend.

Het wapenschild met een gevleugelde vis (2.40) is vijf keer in ons land aan het licht gekomen: drie maal is het in Edam gevonden en  en maal in Amsterdam en 's-Graveland. Het is het wapen van de graaf Van Brockdorff, uit oostelijk Holstein. Flessen met dit wapen zijn vervaardigd in een glashut op zijn eigen landgoed, in Kletkamp. Het is wel merkwaardig, dat zijn eigen flessen blijkbaar ook voor export naar Nederland gebruikt werden!

Het zegel met een wapenschild waarop een springende hond is te zien (2.41), is het wapen van Frau Abele Rantzau (of Rantzow), die tot 1715 een glashut op haar landgoed Bossee bezat. Het randschrift (2.42) bevestigt dit alles nog eens: „FRAV ABELE RANTZOW ZVM BOSSE IN HOLSTEIN”. De fles met zegel kwam in Amsterdam aan het licht; losse zegels, slechts in details verschillend van uitvoering, werden in Amsterdam, Groningen, Nijmegen, Leidschendam en Berkel gevonden. Een verwant zegel (2.43, met een

randschrift dat goeddeels onleesbaar is, maar afwijkend lijkt, terwijl een springende hond een ruiter lijkt te dragen) is wel als Holsteins herkend, maar het is nog niet zeker dat het ook uit de glashut Bossee stamt. Dit zegel is ons zeven maal gemeld: twee maal uit Amsterdam en Schagen en verder uit Enkhuizen en Graft/De Rijp. Van  en zegel is de vindplaats niet bekend. Het gedateerde wapenzegel met het randschrift: „PIKE FEDES VON SCHLOTT” (2.44) is ook verscheidene malen in ons land teruggevonden. Het toont het wapen van een glashandelaar in Itzehoe, een exporthaven van Holstein, vlakbij de Elbe, westelijk van het tegenwoordige Hamburg gelegen. Het baken in het wapen wijst op de betrokkenheid bij de zeevaart.³⁰ Het zegel werd driemaal in Amsterdam, en verder in Graft/De Rijp, Rotterdam en Bourtange gevonden.

Een ander wapenzegel met een hond (2.45) dateert uit het laatste kwart van de 17e eeuw en is ook van Holsteinse origine. Van de initialen „EL VH” zijn de laatste twee waarschijnlijk terug te voeren op de glasmeester Valentin Hoff (zie verderop; zegel 6.01), werkzaam in de glashut Blomnath. Het werd tweemaal in Amsterdam en driemaal in Delft gevonden.

Een gedateerd wapenzegel met onleesbaar randschrift en een deels in spiegelbeeld afgedrukt „ANO 1699” (2.46) is ook van Holsteins origine. De plaats van de glashut is (nog) niet bekend. Het zegel werd gevonden in Rotterdam, Haarlem en Edam. Het wapenzegel van afbeelding 2.47 is gemaakt in de glashut te Wensin, Holstein. Het werd geborgen in Amsterdam in de Bijlmer. Ook de wapenzegels 2.48-50 zijn in Holstein gemaakt, maar verdere gegevens ontbreken vooralsnog.

Het zegel 2.48 is afkomstig uit Veere. Het zegel 2.49 komt uit Rotterdam. Zegel 2.50 is ons tweemaal gemeld, maar de vindplaatsen zijn helaas niet bekend.

Van de volgende wapenzegels (sommige op een (archeologisch) complete fles) is niet bekend waar deze gemaakt zijn. Het betreft allereerst drie 18e-eeuwse gezegelde flessen, die uit de bodem van Amsterdam

(2.51-52) en uit Delft (2.53) zijn gekomen. Het losse wapenzegel 2.54 werd gevonden in Delft, Berkel, Purmerend en Voorburg; zegel 2.55 stamt uit Delft en Haarlem. De zegels (2.56; 2.57) stammen uit Amsterdam en het zegel (2.58) komt uit Leiden. Van de zegels (2.59; 2.60) is de vindplaats niet bekend.

b. Landswapen

De Nederlandse leeuw is in verschillende gestalten afgebeeld op glaszegels. Mogelijk zijn de meeste flessen met een leeuwenzegel in Holstein geblazen, maar in verschillende glashutten. De fraaiste afbeelding toont het zegel van glasmaester Elias Jüngling (2.61), met de initialen E. I. ter weerszijden van zijn glasmaestersteken, een bokaal. Fles en zegel kunnen gedateerd worden omstreeks 1680. Jüngling was werkzaam

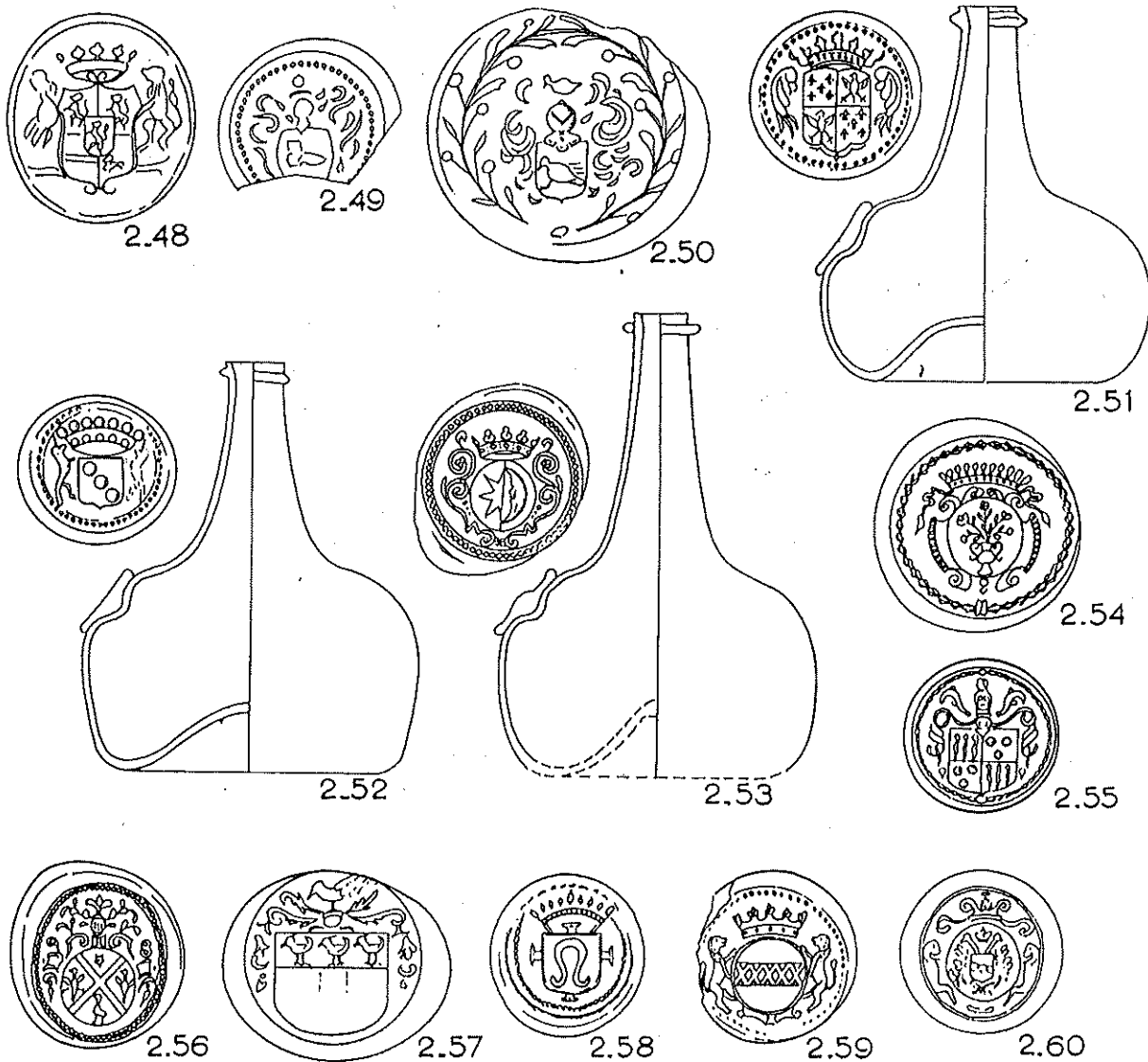
op de glashut in Kletkamp. Twee zegels zijn in Amsterdam gevonden; Edam, Groot-Schermer, Medemblik, Leimuiden en Groenekan zorgden elk voor één exemplaar.

De Nederlandse leeuw in een andere uitvoering (2.62) is gestempeld op een fles die rond 1700 mag worden gedateerd. Het zegel is gemaakt in de Holsteinse glashut Schönhorst. Twee exemplaren zijn ons bekend: geborgen in Amsterdam en in Dordrecht.³¹

Een derde uitvoering toont een zegel afkomstig uit Delft (2.63). De plaats van ontstaan is niet bekend.

c. Stads- en provinciewapens

Als voorbeeld dient de gezegelde fles uit het derde kwart van de 17e eeuw met het wapen van Amsterdam. Het zegel komt in

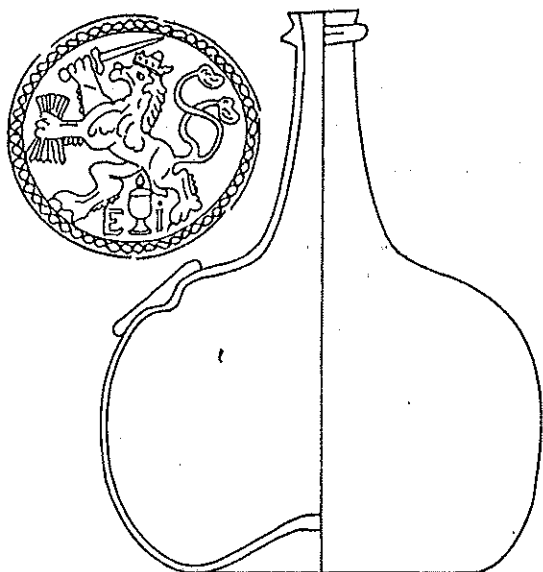
ten minste twee onderling verschillende uitvoeringen voor (2.64-2.65). Het rand-schrift dat slechts op één enkel exemplaar duidelijk leesbaar is luidt:

„CAROLUS URBEM SIC NOSTRAM CAESAR LUSTRAVIT” („zo begunstigde (verlichtte) Keizer Karel onze stad”).

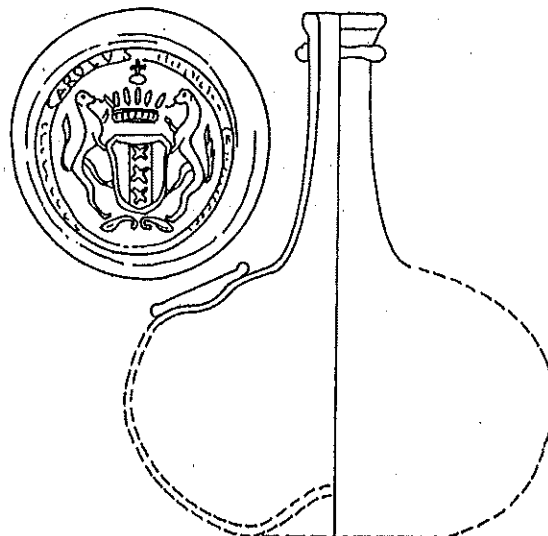
Bedoeld wordt Karel V, keizer van het Heilige Rooms-Duitse Rijk, koning van Spanje

en landsheer van de Nederlanden (geb. 1500/overl. 1558). Ook dit zegel is van Holsteinse oorsprong.³¹ Van de zeven zegels die wij kennen, zijn er vier uit Amsterdam afkomstig. Medemblik, Rijswijk en Groningen leverden daarnaast elk één exemplaar.³²

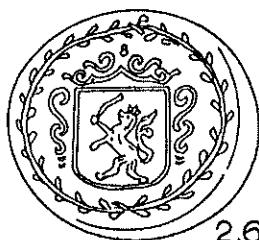
Een slecht afgedrukt los zegel met de afbeelding van een muurtoren (2.66) is

2.61

2.64

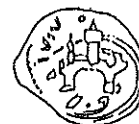
2.62

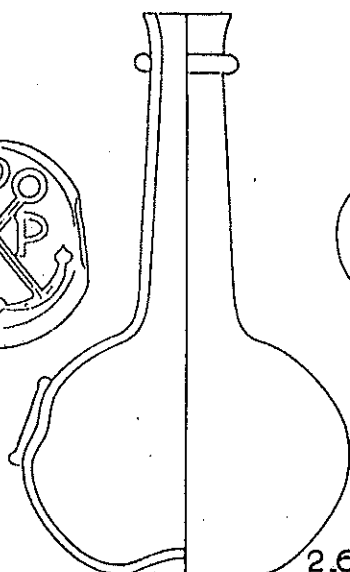
2.63

2.65

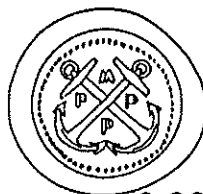
2.66

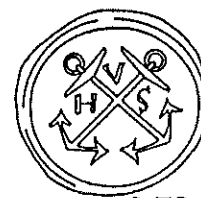
2.67

2.68

2.69

2.70

afkomstig uit een glashut in Mecklenburg. Twee exemplaren werden in Amsterdam gevonden.

d. Admiraliteitswapens

De Admiraliteiten waren in de Republiek der Verenigde Nederlanden de colleges, waarbij het beheer der zeezaken berustte. De Admiraliteit voerde twee gekruiste ankers in haar wapen en de initialen P(ugno) P(ro) P(atria), „Ik strijd voor het Vaderland”. Het zegel (2.67) op een midden 17e-eeuwse (archeologisch) complete fles kwam in Kampen aan het licht. Een vermoedelijk 18e-eeuws zegel met dezelfde voorstelling (2.68) werd in Amsterdam gevonden. Het vrijwel identieke zegel, echter met de toevoeging van een vierde initiaal, de „M” (2.69), kan mogelijk aan de Zeeuwse Admiraliteit te Middelburg worden toegeschreven. Twee exemplaren zijn ons bekend: één uit Rotterdam en één afkomstig van een onbekende vindplaats.

Ook uit Rotterdam is een Admiraliteitszegel (?) met drie andere initialen tussen de ankers (2.70) afkomstig. De betekenis hiervan ontgaat ons nog.

Of we mogen aannemen dat de Admiraliteit haar flessen in de Republiek liet zegelen, weten we vooralsnog niet. Nader onderzoek is gewenst.

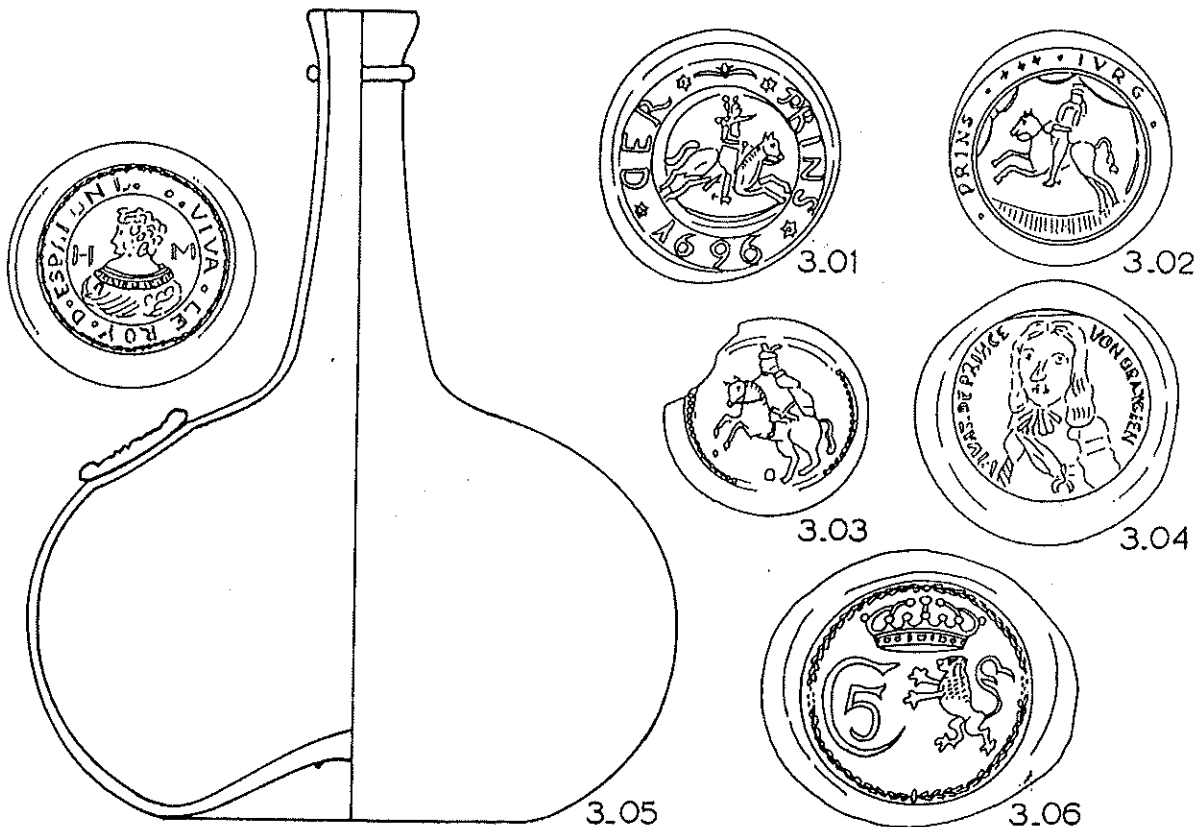
3. Herinnering aan een belangrijk personage

a. DE PRINS VAN ORANJE (koning-stadhouder Willem III)

Drie verschillende versies van „PRINS VAN ORANJE”-zegels zijn wij tegengekomen:

1. „DER PRINS - 1696” (3.01). Dit is een Holsteins ruiterzegel, gestempeld in de glashut van Wensin. De vondst van dit opvallende zegel, dat vermoedelijk bestemd was om de populariteit van de prins wat op te vijzelen³³, is ons zesmaal gemeld: uit Amsterdam, Haarlem, Velzen, Graft/De Rijk en Rotterdam. Van één zegel is de vindplaats onbekend.

2. Een ruiterzegel, in twee verschillende uitvoeringen (3.02; 3.03) waarvan één met een slechts gedeeltelijk leesbaar randschrift. Beide zegels zijn afkomstig uit de Holsteinse glashut te Kletkamp en zijn te dateren rond 1700. Het zegel met het rand-

3. Glaszegels ter herinnering aan een belangrijke persoonlijkheid.

GLASZEGELS UIT NEDERLANDSE BODEM

Enige kanttekeningen

Peter A.R. VERMEULEN

INLEIDING

Het bovenvermelde artikel deed mij- na telefonische aansporing door Prof Henkes- naar de pen grijpen en ik zond mijn kanttekeningen naar de redactie van "Westerheem". Hier bleek men alleen tot een gecensureerde publicatie bereid. Voor de lezers van ons kwartaalblad volgt onderstaand de oorspronkelijke reactie. Wellicht inspireert zij andere leden tot verdere op- of aanmerkingen c.q. tot publicaties met betrekking tot door hen verworven glaszegels(al dan niet op een fles aanwezig).

1. Met zeer veel waardering las ik het boven vermelde artikel van de hand van H.E. Henkes en G.H. Stam in Westerheem XXXIX-6-1990. In tegenstelling tot b.v. een land als Engeland is over de betekenis van de alhier gevonden cachets (glaszegels) nog maar weinig bekend. Het is een verdienste van de auteurs, dat door hun bijdrage een deel van de sluijer is opgelicht. Mijn kanttekeningen dienen in de eerste plaats dan ook beschouwd te worden als een verdere ondersteuning van hun artikel.
2. Binnen mijn verzamelgebied- de antieke gebruiksfles- is de fles weliswaar primair, maar het cachet omvat een enorme toegevoegde waarde; zowel in historische, esthetische als financiële zin. Zo kan de verzamelaarswaarde van een gezegelde fles vele malen hoger liggen, dan van een vergelijkbaar blanco type. Het zal derhalve duidelijk zijn, dat de aandacht van de antieke gebruiksflessenverzamelaar zeer is toegespitst op de aanwezigheid van cachets op vondsten en aankopen. Kennisname van de inhoud van de kwartaalbladen van "De Oude Flesch" zou zeker bijgedragen hebben tot verrijking van het artikel van Henkes en Stam. Naast enige incidentele meldingen over gevonden cachets doel ik hier met name op de artikelen: "Zalmlikeurflessen"(1) en "Constantia-wijnflessen"(2).

3. Zeer veel moeite heb ik met de indeling van de auteurs in pre-industrieel gestempelde zegels en industriële zegels. Volgens "Van Dale" betekent industrieel; "tot de industrie, de beroepsnijverheid behorend." Ik neem aan, dat verwarring is opgetreden t.a.v. de begrippen "ambachtelijk en niet-ambachtelijk" vervaardigde flessen.

De wijze van vervaardiging doet echter niet toe of af aan het begrip "industrie". De Romeinen b.v. kenden al een bloeiende glasindustrie, ondanks de ambachtelijke manier van werken!

Het is zelfs niet overdreven de flessenvervaardiging in de vorige twee a drie eeuwen als massaproductie aan te merken.

Er werden in Europa jaarlijks miljoenen flessen (met de mond) geblazen. Een groot deel van de ontbossing werd zelfs veroorzaakt door het stoken van hout in de ovens van de glasblazerijen.

4. Zoals gezegd met de indeling industrieel/pre-industrieel kan ik weinig aan. Daarenboven verschil ik met de auteurs van mening, dat malgeblazen flessen (deels 1e helft, voornamelijk echter 2e helft 19e eeuw) voorzien zouden zijn van een in de mal voorgesneden zegel. Voorzover mij bekend werden de cachets op de mal geblazen flessen op exact dezelfde wijze aangebracht als die op de vrijgeblazen flessen (gestempelde glasdruppels).

5. Beter ware het de Engelstalige literatuur (leading in de flessenverzamelaarswereld) te volgen met de indeling :

"applied" en "moulded" seals.

De Nederlandse vertaling zou kunnen luiden "opgelegde" en "gegoten" cachets. Ook wordt wel de indeling "gestempelde" en "machine-geblazen" zegels gebruikt. (3)

Opgelegde cachets treft men aan zowel op vrijgeblazen als op malgeblazen flessen. Ja, zelfs nog op sommige geheel machinaal vervaardigde flessen!

Gegoten cachets zijn te vinden op de machinaal vervaardigde flessen (meestentijds na 1910).

Aangezien het overgrote deel van de opgelegde Nederlandse glaszegels te vinden is op de taps toelopende jeneverflessen ("kelderflessen" genoemd naar de verpakking: kelder is oud-Nederlands voor kist) ligt er nog een groot terrein braak voor de auteurs.

6. Een groot gemis in het artikel van Henkes en Stam is het feit, dat zij kennelijk voorbijgegaan zijn aan het beste boek op het gebied van cachets nl "Understanding Antique Wine Bottles" by Roger Dumbrell (4) uit 1983. Enige cachets, afgebeeld in het Westerheem-artikel, zijn zelfs in dit boek terug te vinden.

7.

Tot slot nog enige aanvullingen op de gepubliceerde cachets.

a. De op blz 236 gememoreerde "MADEIRA WYN" betreft-gelet op het flestype- hoogstwaarschijnlijk Zuid-Afrikaanse Madeira wijn, die in grote hoeveelheden in de Kaapkolonie geproduceerd werd (5).

De traditionele Madeira-fles is kort en gedrongen en heeft een grondvlak als van een ouderwetse stuiver (3).

b. "...TAGIE WYN" (blz 236) stamt van "PLANTAGIE WYN". Wellicht afkomstig van de plaas(=wijngoed) "De Kleine Plantagie" te Stellenbosch (5).

c. "H.HELLE..... EN ROTTERDAM" (hoorn) op blz 249 betreft de distilleerderij van H.Hellebrekers & Zonen te Rotterdam Anno 1839.

d. Zeer interessant is het cachet "VG&C" op blz 249. Het betreft hier de distilleerderij van P. van Gent te Schiedam.

Bij mijn weten is dit tot op heden het oudst ontdekte cachet op de typisch Nederlandse kelderfles in dit geval een 18e eeuwse flesmodel met een z.g. open pontiel. (= het litteken op de bodem van een vrijgeblazen fles, veroorzaakt door het afbreken van een ijzeren staaf, welke gebruikt werd om de fles vast te houden tijdens het afwerken van de top) (3).

- (1) Horst Klusmeier (nr 22 dd januari 1985)
- (2) Peter Vermeulen en Willy van den Bossche (nr 21 dd oktober 1984)
- (3) De Flessenloods. Uitgave van De Oude Flesch, maart 1989.
- (4) ISBN 0 907462 14 6
The Antique Collectors' Club
5 Church Street, Woodbridge, Suffolk, U.K.
- (5) Kaapse Wijn & Brandewijn 1795-1860.
Doctoraalstudie Prof Dr D.J. van Zyl. Kaapstad 1975.

-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-

P.S. Sorry, ik ben niet met alles even gelukkig, wat de heer Van Vliet schrijft. Om te beginnen hoefde hij mijn adres niet te noemen. Hetzelfde geldt voor enkele bedragen, waarbij ik van hem meer diskretie had verwacht. Ze dienden alleen te zijn informatie. Voor de foto nam de fotograaf enkele potjes die het op de foto goed zouden doen, omdat blank glas bijna niet overkomt. De meesten zijn echter voor ons "kenners" niets bijzonders. Tenslotte dacht ik dat "Imari" Japans was en geen chninesees, en dat dat de Franse inktpot niet op 100 jaar maar op ca 140 jaar was getaxeerd.

Ans Compeer.